

PROPAGANDA BEYANNAMELERİ

Hamit PEHLİVANLI

Psikolojik harp olarak da adlandırılan propaganda, savaş tarihinde oldukça eski dönemlerden beri kullanılan etkili bir silahtır. Çinli düşünür Sun-Tzu-Wu'nun "*Harp Sanatı*" adlı eserinde, Hintli Kantilya'nın metinlerinde ve Katolik Kilisesinin Protestanlığa karşı kurduğu "*Kardinaller Meclisi*" örneklerinde propagandanın izlerine rastlanmaktadır. Papa XV. Greguar Kardinaller Meclisine Protestanlığa karşı propaganda görevini vermiştir. Propaganda kavramı Latince "*yayılması gereken şey*" anlamına gelen "*propago*" dan doğmuştur. Propaganda kavramı, bir düşünce ya da doktrini yayma, bir halkı ya da askeri gücü etkileme, moral bozma veya kazanma amacı güden sistematik ve teşkilatlı faaliyetleri içerir. Tanımlar çeşitlilik gösterse de genel olarak propaganda, hedef kitlenin psikolojik olarak etkilenmesini ve yönlendirilmesini amaçlayan bir iletişim süreci olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle propaganda hem psikolojik hem de sosyolojik yönü ağır basan bir tekniktir. Propaganda siyasi ve askeri olmak üzere genel olarak ikiye ayrılır. Bu çalışmanın konusu, siyasi propagandadan ziyade doğrudan savaş alanlarını ilgilendiren "*askeri propaganda*" dır. Askeri propaganda üçe ayrılmaktadır:

1. İdarî Propaganda: Savaş alanı çevresindeki düşman köy ve şehir halkını hedef alır.

2. Stratejik Propaganda: Cephenin çok gerisindeki halkı hedef alır ve etkisi geniştir.

3. Taktik Propaganda: Savaş alanındaki halk ve askeri birliğe karşı yürütülür.

Osmanlı ordusunun istihbarat yapılanmasının Balkan Savaşı sonrasında henüz yeni şekillenmiş olması ve müttefiklerin bu alandaki organizasyonel üstünlüğü, propaganda açısından Osmanlıların bir adım geride başlamasına neden olmuştur. Balkan Harbi'nin sonuna kadar silahlı kuvvetlerde geniş bir istihbarat yapan teşkilat hemen hemen yoktu. 1915'lere gelinceye kadar Osmanlı istihbarat yapılanması Batı seviyesinde değildi. Orduda en büyük istihbarat birimi Genelkurmay İstihbarat Şubesi idi. Balkan Harbi'nin acı tecrübelerinden sonra Enver Paşa'nın önderliğinde kurulan Teşkilât-ı Mahsûsa, bu eksikliği kapatmak için önemli görevler üstlenmiştir.

Çanakkale Muharebeleri sırasında İngilizler ve müttefikleri tarafından uçaklarla ve balonlarla cephe gerisine atılan bildiriler, broşürler, mektuplar ve karikatürler aracılığıyla Türk askerinin morali hedef alınmıştır. Müttefikler, Osmanlılara göre daha çok teknik imkanlara sahip olmalarına rağmen broşür, beyanname, mektup şeklindeki propaganda vasıtalarını kullanmışlardır. Propaganda aracını seçerken karşı tarafın imkanlarını da dikkate almak gerekmektedir. Zira radyosu olmayan düşmana karşı radyo ile propagandanın bir anlamı elbette

yoktur. Müttefikler, Çanakkale Muharebeleri sırasında propaganda usulleriyle psikolojik savaştan azami derecede istifade yoluna gitmiştir. Cepheye baş vurdukları taktik propagandanın amacı askerin savunma ve taarruz gücünü zayıflatmak, muharebe azim ve gücünü kırarak savaşmaktan vazgeçirmektir. Askerin içinde bulunduğu istismara müsait maddi ve psikolojik durumlardan istifade etmektir. Askerin giyimi, kuşama, yiyecek ve içecekleri kısaca imkânsızlıkları hatırlatılarak moralinin bozulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de düşman tarafına esir düşenlere yapılan iyi muamele, onlara sunulan imkânlar anlatılır. Müttefikler bu bildirilerde esir düşen Osmanlı askerlerine çok iyi davranıldığı, esir kamplarında rahat bir yaşam sürdükleri, hatta alışveriş yapabilecekleri dükkanların bile bulunduğu anlatılmıştır. İngilizler, esirlerin yazdığı gibi gösterilen mektuplarla da Türk askerinde teslimiyet duygusu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu tarz propaganda örneklerine Çanakkale'de sık sık baş vurmuşlar, Türk askerlerine karşı Türkçe ve Almanca yazılmış beyannameler atmışlardır. 28 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda 3'üncü Kolordu bölgesine ve 5 Haziran'da da Şimal Grubu Komutanlığına bağlı 57'nci Alay siperlerine atılan beyannamelerde bu konular işlenerek şöyle denilmektedir. "*Ey Türk Kardeşlerimiz! İngilizlerin aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında çıkarılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak, perişan olan Osmanlı*

askerlerine İngiliz Hükümeti tarafından fevkalâde iyi bakılmıştır. Mezkûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarınızın refahına sizde iştirak ediniz.”

Taktik propagandanın bir diğer amacı ise askeri birliğin savaş azmini kırmak ve panik yaratmaktır. Askerin içinde bulunduğu olumsuz koşullar, açlık, kıtlık, giyecek yokluğu gibi unsurlar özellikle vurgulanarak moral bozmayı hedefleyen içerikler yayılmıştır. Müttefik uçaklarıyla atılan bildirilerde, İngilizlerin savaş esirlerine mükemmel muamele ettiği, Almanya'nın Türkleri kandırdığı, Osmanlı askerinin boşuna savaştığı gibi mesajlar verilmiştir. Müttefikler, Osmanlı esirleri ağzından mübalağalı bir şekilde çok rahat, huzurlu, iyi bir hayat yaşadıklarını anlatan mektuplarla da propagandalarına devam etmişlerdir. 27 Mayıs 1915'te Şimal Grubu bölgesine atılan bir beyanname buna en güzel örnektir. Siperlerdeki Türk askerine hitaben bu mektupta şöyle yazılmaktadır. “Sevgili arkadaşlar! Kardeşler bildiğiniz gibi biz arkadaşlarınız, yalancı Almanların hatırı için olan bu muharebe muhitinden kurtulup, İngilizlerin eline geçmiş bulunuyoruz. İngilizler bizi iyice yedirip, temiz su verdikten maada tütün ve her istediğimizi dahi veriyorlar. Buraya geldiğimizde yaralı olanlarımızı devlet hekimlerine tedavi ettirdiler. Hatta çalıştırdıkları neferlere dahi emeklerine mukabil ücret veriliyor.”

İngilizler, Çanakkale’de propaganda yaparken göze hitap etmeyi de ihmal etmemektedir. Ka-

rikatür, fotoğraf gibi unsurlarda çok sık olarak kullanılmaktadır. Gelibolu Yarımadası’ndaki Türk siperlerine atılan beyannamelerde, Nil Nehri kenarındaki bir esir kampındaki hayat çok tatlı bir şekilde tasvir edilmiş, pembe bir tablo çizilmiştir. Beyannamelere neşeli, hayatından memnun, saz çalıp alem yapan, sigara içen, kahkahalarla gülen birbiriyle sarmaş dolaş, çiçekler, güller arasındaki sofralarda yemek yiyen ve isimleri, bağlı oldukları birlikleri yazılı askerleri gösteren fotoğraflar basılarak Türk tarafına atılmıştır. Bu beyanname ve fotoğraflarla esir kampı değil, adeta bir cennet tablosu çizilmiştir. Benzeri bir beyannameyi 28 Temmuz 1915’te Kumkale bölgesine de atmışlardır. Bu propaganda beyannamesinde şöyle bir tablo çizilmiştir: “Osmanlı esirleri Nil kenarında gayet muntazam bir bahçede ikamet ediyorlar. Her biri için ayrı ayrı yataklar tahsis edilmiştir. Herkese çeşit çeşit tabaklarla yemekler verilmekte olduğu gibi her gün sigara, salam ve sair dağıtılmaktadır... Üserây-ı merkume, millî âdetleri bulunan saz ve sazendeler tedariki ile zamanı hoş geçirmeleri için eğitilmektedirler. Mısırlı dostları tarafından sazlar vesair oyuncaklar hediye edilmiştir. Esirleri ziyarete müsaade edilmektedir. Esir zabitan için ayrı ayrı daireler tahsis edilmiş, karyola, battaniye, çarşaf, sandalye, kanepeler ve masalar verilmiştir. Yiyecek ve içeceklerine itina edilmekte olup, bunlar özel işçiler tarafından hazırlanmaktadır. Üseraya yevmiye 4, 4.5 Şilin verilmektedir. İkamet eyledikleri bahçe içerisinde açtırılan hususi

dükkânda her nevi meyve ve tatlılar vesaire, ehven (uygun-ucuz) fiyatla sattırılmaktadır. Üseray-ı zabitan ve neferler ile muhafazalarına memur olanlar arasında fevkalade muhabbet ve samimiyet mevcuttur.”

Propagandanın bir diğer yönü ise dini ve etnik ayrılıkları körüklemeye yöneliktir. Müttefikler, Müslüman Osmanlı askerlerini cihada çağıran Osmanlı yönetimini itibarsızlaştırmak için “Cihad-ı Mukaddes” ilanının gerçek İslami temellere dayanmadığını ileri sürmüşlerdir. Dini bildirilerde, bu cihad çağrısının Almanya'nın çıkarlarına hizmet ettiği ve İslam’a aykırı olduğu belirtilmiştir. Türklerin ağzından yazılan bir mektupta, Türk askerinin vatanı için mücadeleye geldiğini ancak “... bu muharebede, devlet-i aliyemiz menfaati için olmayıp, sırf Almanların menfaat ve faidesi için olduğundan muharebeden çekilip beyhude kanınızı Almanların hatırı için dökmeyesiniz...” denilmektedir. Böylece Almanlarla ilişkileri pek de sıcak olmayan Türk askerini, esir düşmüş silah arkadaşları aracılığı ile Alman komutanlarla anlaşmazlığa düşürmek ve muharebeden vazgeçirmek istemişlerdir. Aynı şekilde 5 Haziran 1915 tarihli ve 57’nci Alay siperlerine atılan uzun bir beyannamede de Türk askerinin duygularına hitap edilerek şöyle denilmektedir: “Milletinizi tehlikeye ilka ile çoluk çocuk sahibi bu kadar dindaşlarınızın lüzumsuzca feda olmasına sebep olan şu Almanların ve hem fikirlerinin entrikalarına niçin kurban oluyorsunuz?” Hintli ve Mısırlı

Müslümanlara yönelik bildirilerde ise İngilizler, Müslümanların koruyucusu gibi tanıtılmış, İngiltere'nin İslam'a saygılı olduğu, Hindistan'daki Müslümanların İngiliz hâkimiyetinde huzurla yaşadığı aktarılmıştır.

Çanakkale Cephesinde Türk askerini yalnızlaştırma stratejisiyle, özellikle Almanya ile Osmanlı arasındaki ittifaka zarar verecek içerikler de yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu içeriklerde Almanların Müslümanlara ihanet ettiği, Osmanlı'yı kendi çıkarları uğruna savaşa sürüklediği, hatta Almanların asıl hedefinin Osmanlı topraklarını işgal etmek olduğu vurgulanmıştır. Bu tür içeriklerde, Almanların Doğu vilayetlerinde Kürt isyanlarını teşvik ettiği, Osmanlı yönetimini bölmek istediği şeklinde temalar işlenmiştir. İngiliz hakimiyeti altındaki Müslüman Hintli ve Mısırlılar tarafından yazılmış gibi beyannamelerle Almanlarla Türlerin arasını açma propagandalarına devam etmişlerdir. Almanların Türk ülkesini işgal etmek gibi gizli emeller taşıdığını anlatan beyannameleri uçaklarla 11 Haziran 1915'te Çanakkale'de Asya Grubu bölgesine atmışlardır. Burada Türk askerlerine şöyle hitap edilmektedir: "... biz Müslümanlar pekiyi biliriz ki Almanlar hilekâr bir millettir. Tarih bile bunların böyle olduğuna şahittir. Bu halde Almanlar sizi aldatıyor ve memleketinizi mahvediyorlar. Bundan başka bunların fikri, yer ve yurduzunu zapt etmek ve Almanlarla doldurmaktır... Emin olun ki bütün dindeşlarınız, Almanlar tarafından aldatıldığınıza canları acıyor ve

gece gündüz Almanların elinden ve hilelerinden kurtulmanıza yürekten dua ediyorlar."

Müttefikler, hedeflerindeki askerlerin duygularına da hitap etmekten geri durmamışlardır. Uzun yıllar cepheden cepheye koşmuş, memleket, aile ve çocuklarından ayrı kalmış, onları özlemiş Türk askerinin duygularını etkilemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu şartlardaki bir insanın psikolojisi iyi tahlil edilirse, onları istismar etmek ve etkilemek, savunma ve direnme gücünü gevşetmek, hatta yok etmek mümkündür. Nitekim müttefikler de bu konuya eğilmişler ve propagandalarında bu noktayı da ihmal etmemişlerdir. 9 Mayıs 1915'te Cenup (Güney) Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir beyannamede bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Artık muharebeye devam etmekten imtina ederek, silahlarınızı teslim ederseniz, kendi eşlerinize, çocuklarınıza avdet etmeye muktedir olursunuz. Ve biz dahi vatanımıza avdet ederiz.*" Bu konudaki propagandalarına ayrıca şu örnekleri de verebiliriz: "*Ey asker! uyanınız! Bize iltica edecek her Osmanlı eri için ağuşumuz açıktır. İstirahatiniz temin, hayatınız tahlis edilecek bir Evlâd-ü iyâlinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur.*" (2 Haziran 1915/57'nci Alay Siperleri); 11 Haziran 1915 tarihli bir beyannamede de aynı konu işlenmekte ve şöyle denilmektedir: "...çoluk çocuğunuz ve aileniz ile rahat yaşıyor ve tarlalarınızda çalışıyordunuz, Balkan Muharebelerinin felâketlerinden

kurtulduğunuzda pek âlâ aileleriniz arasında bahtiyar ve mesud oturuyor tarlalarınızı ekiyordunuz. Size ne oldu ki Alman kavminin güzel gözleri için ilân-ı harp ettiniz?"

Müttefiklerin çeşitli propaganda taktiklerine karşı Osmanlı Devleti'nin de geliştirdiği karşı propaganda faaliyetleri bulunmaktadır. Her ne kadar müttefikler kadar güçlü ve sistemli bir yapı kurulamamışsa da Osmanlı Devleti de Teşkilât-ı Mahsûsa aracılığıyla gerek cephe hattında gerekse İslam coğrafyasında karşı faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler genellikle dini temellere dayanmış, cihad çağrısı, İslam kardeşliği ve Osmanlı halifesinin meşruiyeti gibi temalar işlenmiştir. İngilizler sömürgelerinden Çanakkale Cephesine getirdikleri Müslüman askerleri kandırmışlardı. Askerler Almanlara karşı savaşmaya geldiklerini sanıyorlardı. Propagandaya göre Almanlar, Osmanlı Halifesini esir almışlardı. Dolayısıyla Hintli askerler, Müslümanların halifesini kurtarmaya gelmişlerdi. İngilizler bunun dini bir borç olduğunu telkin etmişler ve Müslüman askerleri inandırmışlardı. Bunu anlayan Türkler ise karşı tedbir olarak İngiliz siperlerine yönelik ezan okutmuşlardı. Bunu duyan Hintli Müslümanlar irkilerek gerçeği görmüş ve savaş çabalarını azaltmışlardır. Bu hadiseden sonra İngilizler cephede Müslüman askerleri zaruret olamamışsa pek kullanmamışlardır. Bu da Osmanlı karşı propagandasının etkili olduğunu göstermektedir.

Osmanlı tarafından hazırlanan bildirilerde İngiltere'nin gerçek yüzü anlatılmaya çalışılmış, esir edilen Osmanlı askerlerine yapılan kötü muameleler, Hindistan'daki Müslümanların İngiliz yönetiminde çektiği sıkıntılar, İngilizlerin İslam dünyasında yaptıkları tahribat örnek gösterilerek Müslüman askerlerin vicdanına seslenilmiştir. Ayrıca Hindistan, İran ve Afganistan gibi ülkelerde Müslüman halkın ayaklanması için de çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. İngilizce 100 adet bastırılan Boğaz ve Cenup Grubu komutanlıklarınca uçaklarla düşman tarafına atılan beyannamelerde İngilizlerin propagandalarına karşı fikirler beyan edilmektedir. 12 Mayıs 1915'te Müttefiklerin tarafına atılan beyannamelerde "*Ey İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı, Fransız ve Hindliler.*" diye başlayan beyannamelerde, Türklerin esirlere karşı yaptıkları muamelelerle ilgili haberleri yalanlanmakta "*bizdeki üseranın rahat ve huzuru pek mükemmeldir. Onlara ettiğimiz muamele hukuk-i beynelmilele tamamen muvafık ve pek misafirperveranedir*" denilmektedir. Müttefikler, Almanların Avrupa'da yenildikleri propagandasını yaparak Türk tarafını ümitsizliğe düşürmek istemişlerdi. Aynı şekilde Türk tarafı da müttefikler tarafına attıkları bildirilerde Avrupa'da Fransa, İngiltere ve Rusya'nın feci bir şekilde yenilgiye uğradıklarını propaganda ederek şöyle demektedirler: "... *Ruslar Galiçya'da yeniden 100 bin esir verdi. Danzig bombardıman edilip, Varşova sükût etmek üzere dir.*..." bildirinin altında ise "Osmanlı Askerleri" imzası vardır. 14

Mayıs 1915'te Enver Paşa tarafından İngilizce, Fransızca 1.000 adet bildiri 5'inci Ordu Komutanlığına gönderilmiştir. Ayrıca Hintçe yazılmış bildirilerin de en kısa zamanda gönderileceği yine aynı komutanlığa bildirilmiştir. Türkler Müttefikler kadar çok sık propaganda bildirileri atamasalar da Urduca ve Gurka dilinde 250 adet bildiri bastırılarak Arıburnu ve Seddülbahir'de düşman tarafına atılmak üzere 5'inci Ordu'ya gönderilmiştir. Yine 3 Eylül 1915'te Müslüman askerlere hitaben 495 adet bildiri gönderilerek tayyare vs. vasıtasıyla düşman tarafına atılması emredilmiştir.

Propaganda faaliyetleri sırasında Müttefiklere nazaran Osmanlı tarafının maddi ve teknik yetersizlikler yaşadığı açıktır. Belgelerden anlaşıldığına göre Müttefiklerin attığı belge sayısı Türklere göre çok fazladır. Uçak ve balon (Türklerde yok) gibi bildirileri düşman hattına ulaştıracak araçların eksikliği, bildiri basımında kullanılan araç gereçlerin kıtlığı ve istihbarat yetersizlikleri Osmanlı propagandasını olumsuz etkilemiştir. Çok basit ve önemsiz olan bazı araç ve gereçleri bulmakta zorluk çekilmiştir. Düşman tarafına atılan bildirilerin yırtılmasını veya suya düşerek bozulmasını önlemek için lazım olan teneke kutu, kavanoz gibi basit ve ucuz malzemenin temininde dahi güçlük çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti hemen her konuda düşmanlarıyla eşit şartlara haiz değildi. Yukarıda da belirtildiği gibi propaganda istihbarat faaliyetlerinin bir kolu-
dur. İstihbarat teşkilatının imkan

ve kabiliyetleri ölçüsünde propaganda yapılacağı açıktır. Psikolojik ve sosyolojik özellikleri olan propaganda faaliyetlerini yürütecek eğitimli, bilgili ve tecrübeli elemanlara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Karşısındakilerle eşit imkanlara sahip olmayan Osmanlı Devleti'nden propaganda konusunda da üstün başarılar beklemek aşırı iyimserlik olacaktır. Bununla birlikte Çanakkale Muharebeleri sırasında propaganda faaliyetlerinin savaşın kaderini etkileyen önemli unsurlardan biri olduğu da bir gerçektir. Müttefiklerin profesyonel ve sistematik propaganda mekanizmalarına karşı, Osmanlı Devleti daha zayıf bir karşılık vermek zorunda kalmıştır. Ancak, Türk milletinin yüksek moral gücü, dini inançları ve vatan sevgisiyle desteklenen psikolojik direnişi, tüm bu saldırılara, propagandaya rağmen bozulmamış ve müttefikler Çanakkale'yi geçememiştir.

Kaynakça

- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 10.
- K.3438, D. 26, F. 12.
- K.3438, D. 26, F. 22.
- K.3438, D. 26, F. 2, 2-2.
- K.3438, D. 26, F. 3, 3-2.
- K.3438, D. 26, F. 4, 4-1, 4-2.
- K.3438, D. 26, F. 8, 8-2.
- K.3438, D. 26, F. 9, 9-1, 9-2.
- K.3438, D. 26, F. 13-2.
- K.3438, D. 26, F. 20, 20-2.
- K.3438, D. 26, F. 5, 5-1, 5-2, 5-3.
- K.3438, D. 26, F. 6, 6-1, 6-3.
- K.3438, D. 27, F. 18-2, 18-3.
- K.3438, D. 26, F. 19, 19-1, 19-3.
- K.3438, D. 26, F. 7, 7-4, 11-6.
- K.3438, D. 26, F. 11, 11-2, 11-3, 11-6, 11-7.
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyaseti

- Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.
- Avşar, Servet. “Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda”. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı. 2003, Sayı:1; 64-102.
 - Başdoğan, Ferhat. *Propaganda*. Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1960.
 - Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâp Tarihi*. C.III, Ks. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
 - Eroğlu, Hamza. *Türk İnkılâp Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982.
 - Ertürk, Selahattin. *Propaganda ve Beşinci Kolun II. Dünya Harbinde Oynadığı Roller*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, 1951.
 - II. Dünya Harbi Türk Hava Harekâtı. C.IX, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1969.
 - *İstihbarat Ajanlarına Rehber*. Ankara: Milli Emniyet Hizmeti Neşriyatı, 1928.
 - Köni, Hasan. “Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri (Bildiriler), Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1980.
 - MT33-1, *Psikolojik Harekât Doktrini*. İstanbul: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1974.
 - *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri-I*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2005.
 - *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri-II*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2005.
 - Pehlivanlı, Hamit. “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 1991, Sayı: 21; 535-52.
 - Pehlivanlı, Hamit. “Çanakkale Muharebelerinde (Cenup) Güney Grubu Kumandanlığı (5 Mayıs 1915-9 Ocak 1916)”. Yeni Türkiye Dergisi. 2015, Sayı:65; 315-331.
 - Pehlivanlı, Hamit. “Müttefiklerin İnsanlık ve Hukuk Dışı Davranışları”. Osmanlı’nın Son Kilidi Çanakkale. Ed. Kemal Erkan ve Âdem Fidan. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
 - Propaganda. Ankara: *Milli Emniyet Hizmeti Neşriyatı*, 1929.
 - Quater, Terence H.. *Propaganda ve Psikolojik Harp*. Ankara: Özel Harp Dairesi Yayınları, 1973.
 - Sabis, Ali İhsan. *Harp Hatıralarım*. C.II, Haz. Turgay Sabis. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.
 - Sanders, Liman Von. *Türkiye’de Beş Yıl*. Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
 - Sarısamancı, Sadık. *Birinci Dünya Savaşı’nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999.
 - Schmid, Hans Rudolf. *Harp Propagandası ve Propaganda Harbi*. Çev. Kur. Yzb. Şefik Gürgân. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1949.
 - ST30-5, *Muharebe İstihbaratı*. Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1953.
 - ST33-1, *Psikolojik Harekât Talimnamesi*. Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 2002.
 - TSK. *Tarihi*. C.III, Ks.VI, K.I, (1908-1920). Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi, Başkanlığı Yayınları, 1971.
 - Ulu, Cafer. “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı.2012, Sayı:12; 61-83.
 - Ülman, Haluk. *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
 - Yakın, Aziz. *İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele*. Ankara: Dışişleri Akademisi Yayınları, 1969.

Atıf

Pehlivanlı, Hamit. “Propaganda Beyannameleri”, Çanakkale Savaşları

Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Hamit Pehlivanlı, “Propaganda Beyannameleri”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.